

ХАРАКТЕРИСТИКА ПАРТІЙНОГО ЛАНДШАФТУ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2022 РОКУ

CHARACTERISTICS OF THE PARTY LANDSCAPE OF THE EUROPEAN UNION COUNTRIES BY THE RESULTS OF 2022 PARLIAMENTARY ELECTIONS

Остапеч Ю.О.,

*доктор політичних наук, професор,
декан факультету суспільних наук*

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Мартинкович М.,

PhD.,

завідувач кафедри політології

Трнавського університету (м. Трнава, Словачька Республіка)

Охарактеризовано парламентські вибори в десяти країнах Європейського Союзу упродовж 2022 р.: Португалії (30.01.2022), Мальті (26.03.2022), Угорщині (03.04.2022), Словенії (24.04.2022), Франції (17.06; 19.06.2022), Швеції (11.09.2022), Італії (25.09.2022), Латвії (01.10.2022), Болгарії (02.10.2022), Данії (01.11.2022).

Зазначено про вплив на партійне будівництво у Євросоюзі, починаючи з 2010 р., наступних чинників: 1) економічну кризу 2008–2009 рр.; 2) міграційну кризу 2015–2016 рр.; 3) вихід Великобританії з Європейського Союзу; 4) пандемію коронавірусу; 5) російсько-українську війну.

Зроблено висновки про зміни, які відбулися у партійних системах країн Європейського Союзу за результатами парламентських виборів 2022 року: 1) збільшення фрагментації партійних систем; 2) втрату «мейнстрімними» партіями домінуючого статусу у партійних системах, що безпосередньо пов'язано з кризою останніх, яка обумовлена зростаючим відчуженням між політичним класом і виборцями, накопиченням протестного потенціалу, кризою ліво-правої системи «ідеологічних координат» тощо (Франція, Італія, Словенія); 3) жорстку конкуренцію у ході електоральних кампаній «мейнстрімних» партій і партій «нової політики» (Португалія, Швеція, Латвія, Данія); 4) зростання рейтингу праворадикальних партій, їх демаргіалізація і подолання ними бар'єру «руконепотискання» («Chega» («Досить!») (Португалія); «Національне об'єднання» (Франція); «Шведські демократи»; «Брати Італії», «Латвія на першому місці, Данська народна партія та інші); 5) персоніфікацію політики, утворення іменних партій, які досить часто мають негативний вплив на функціонування партійної системи і політичний розвиток в цілому (партія «Список Мар'яна Шареца» (Словенія)), партія «Є такий народ» С. Тріфонов (Болгарія) та інші); 6) виникнення мережевих/кіберпартій, які в своїй діяльності опираються на використання сучасних цифрових технологій.

Ключові слова: Європейський Союз, парламентські вибори, політичні партії, партійні системи, мейнстрімні партії, партії «нової політики», мережеві / кіберпартії, праворадикальні партії.

The study describes the 2022 parliamentary elections in ten countries of the European Union: Portugal (30.01.2022), Malta (26.03.2022), Hungary (03.04.2022), Slovenia (24.04.2022), France (17.06; 19.06.2022), Sweden (11.09.2022), Italy (25.09.2022), Latvia (01.10.2022), Bulgaria (02.10.2022), Denmark (01.11.2022).

Notably, the factors having affected the EU party building since 2010 are as follows: 1) the 2008–2009 economic crisis; 2) the 2015–2016 migration crisis; 3) the exit of Great Britain from the European Union; 4) the coronavirus pandemic; 5) Russian-Ukrainian war.

The study findings demonstrate the following changes in party systems following the 2022 parliamentary elections: 1) increased party system fragmentation; 2) the “mainstream” parties’ loss of the dominant status in the party system, which is directly related to the crisis of the latter due to the growing alienation between the political class and the voters, the accumulation of protest, the crisis of the left-right system of “ideological coordinates”, etc. (France, Italy, Slovenia); 3) fierce competition between “mainstream” parties and parties of “new policy” during the electoral campaigns (Portugal, Sweden, Latvia, Denmark); 4) growing rating of right-wing radical parties, their demarginalization and overcoming the “non-handshake” barrier (“Chega” (“Enough!”) (Portugal); “Jobbik”, “Our Homeland Movement” (Hungary); “National Rally party” (France); party “Sweden Democrats” (Sweden); parties “Brothers of Italy”, “League”, “Five Star Movement”, “Forward Italy!” (Italy); parties “Latvia First”, “For Stability!” (Latvia); “Danish People’s Party” (Denmark) and others); 5) the personification of politics, the formation of namesake parties, negatively affecting the party system operation and overall political development (“List of Marjan Šarec” party (Slovenia), “There is Such a People” party of Slavi Trifonov (Bulgaria), etc.); 6) the emergence of network/cyber parties that rely on the use of modern digital technologies.

Key words: European Union, parliamentary elections, political parties, party systems, mainstream parties, “new policy” parties, network / cyber parties, right-wing radical parties.

Актуальність дослідження. Починаючи з середини XIX ст. в середовищі політичних партій відбулися суттєві трансформації від елітарних клубів до масових ідеологічних політичних

партій, а потім до всеохоплюючих і картельних. З кінця XX ст. в еволюції політичних партій чітко окреслилися дві нові тенденції, які обумовлені процесом глобалізації (утворення загально-

європейських партій, партій «нової політики») та розвитком цифрових технологій (виникнення мережових/кіберпартій). Йдеться про «загально-світовий тренд трансформації політичних партій: від масових партій з чіткою ідеологічною спрямованістю і розгалуженою ідеологічною структурою до картельних / мережових / кіберпартій із розмитою ідейною орієнтацією та відсутністю традиційної апаратно-організаційної структури» [7, с. 21].

Починаючи з 2010 р. суттєвий вплив на політичні процеси, в тому числі і на партійне будівництво та електоральний вибір громадян країн Євросоюзу мали такі чинники: 1) економічна криза 2008–2009 рр.; 2) міграційна криза 2015–2016 рр.; 3) вихід Великобританії з Європейського Союзу; 4) пандемія коронавірусу; 5) російсько-українська війна. У сфері політики їхня дія виявилась у протистоянні «мейнстримних» і антисистемних партій / партій «нової політики» та утворенні нових партій, які у своїх програмах спекулюють на вказаній проблематиці.

Упродовж 2022 р. у десяти країнах Європейського Союзу відбулися парламентські вибори: Португалії (30.01.2022), Мальта (26.03.2022), Угорщина (03.04.2022), Словенія (24.04.2022), Франція (17.06; 19.06.2022), Швеція (11.09.2022), Італія (25.09.2022), Латвія (01.10.2022), Болгарія (02.10.2022), Данія (01.11.2022). Відповідно усі вище вказані особливості функціонування партійних систем можна відстежити на основі аналізу їх результатів.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета нашої статті – охарактеризувати зміни у партійних системах країн Європейського Союзу за результатами парламентських виборів 2022 р. Для досягнення мети необхідне вирішення таких завдань: 1) дослідити результати парламентських виборів 2022 р. у країнах Європейського Союзу крізь призму конкуренції мейнстримних партій і партій нової політики; 2) проаналізувати зміни, які відбулися у партійних системах за результатами виборів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика партійного будівництва та електоральних процесів у країнах Європейського Союзу стала предметним полем низки вітчизняних науковців. Перш за все слід відмітити дисертаційні дослідження М. Гримської «Крайні праві політичні партії в країнах Європи: ідеологічний та електоральний виміри», Ю. Копинця «Вплив сучасних тенденцій розвитку країн Європейського Союзу на еволюцію і функціонування партійної системи України» [7], Г. Шипунова «Принципи концептуалізації ідейно-інституційної еволюції лівих політичних партій». А також вказана проблематика досліджується у наукових працях таких українських фахів-

ців: В. Лебедюка, В. Литвина, К. Карамана, А. Ключковича, Ю. Остапця [23; 13], А. Романюка та інших.

Результати. Позачергові вибори *португальського* парламенту – Асамблеї Республіки (230 депутатів) відбулися 30.12.2022 р. Сучасна партійна система і система народного представництва Португалії склалася в ході португальського революційного транзиту (1974–1976), більш відомого як «Курс революційного процесу», коли новим демократичним партіям довелося з нуля створювати свої організаційні структури. На нинішній день партійно-політична система Португалії є двопартійною, а при владі чергуються дві центристські сили: соціал-демократи (правоцентристи) і соціалісти (лівоцентристи). Зазначимо, що португальські партії дотримуються в реаліях дещо правіших ідеологічних постулатів, ніж можна подумати, виходячи з їхніх назв [7].

Перемогу на виборах здобула Соціалістична партія, отримавши 119 місць (включно з 2 місцями закордонних округів) з 230 (абсолютна більшість). На попередніх виборах результат був дещо нижчий – 108 місць. Соціалістична партія Португалії за своїми програмними положеннями ближча до німецьких соціал-демократів, ніж до класичних соціалістів [3; 16].

Друге місце посіла Соціал-демократична партія, набравши 27,8 % голосів виборців і 73 депутатські місця (включаючи 2 місця від закордонних округів). За своїми ідейними орієнтирами ця партія знаходиться ближче до німецького Християнсько-демократичного союзу та британських консерваторів, і входить у Європарламенті до Європейської народної партії [3; 16].

Третє місце дісталось праворадикальній партії «Chega!» («Досить»). Вона показала різкий приріст популярності у порівнянні з виборами 2019 р., коли вона здобула лише один депутатський мандат. У новому португальському парламенті вона буде мати 12 депутатських мандатів (7,15 %). Підтримка крайніх правих партій у Португалії дещо збільшилася, але і надалі залишається низькою. Крайнім правим політичним силам складно здобути прихильність у Португалії після чотирьох десятиріч фашистської диктатури. Слід зазначити, що Португалія – одна з п'яти країн Європейського Союзу поряд з Великобританією, Ірландією, Мальтою і Люксембургом, яка до 2019 р. не мала обраної крайньої правої партії в парламенті. Дещо змінилася ситуація після президентських виборів у Португалії (2019 р.), коли лідер партії «Chega» А. Вентура отримав 11,9 % голосів виборців. Таким чином хвиля правого популізму досягла і Португалії [7; 16]. Результати виборів подано у Таблиці 1.

Результати виборів до Асамблеї Республіки 30 січня 2022 року

Назва партії / блоки (рік створення)	Результат, %	К-ть депутатів	Ідеологія
Соціалістична партія (1973)	41,6	119 (+11)	соціал-демократія
Соціал-демократична партія (1974)	27,8	73 (-6)	ліберальний консерватизм, християнська демократія
Chega («Достатньо!») (2019)	7,1	12 (+11)	націоналізм, консерватизм, правий популізм
Ліберальна ініціатива (2017)	4,9	8 (+7)	лібералізм
Лівий блок (Революційна соціалістична партія, Народний демократичний союз) (1999)	4,4	5 (-14)	демократичний соціалізм, екосоціалізм
Коаліція демократичної єдності (Комуністична партія, Партія зелених, Демократичний наступ) (1987)	4,3	6 (-6)	комунізм, зелена політика

Джерело: побудовано авторами на основі [16]

Отже, за результатами позачергових парламентських виборів 2022 р. конфігурація партійної системи Португалії залишилася незмінною – двохпартійною. Відзначимо успіх праворадикальної партії «Chega», яка за декілька років стала третьою за рейтингом, а також констатуємо важку поразку на виборах партії «Соціально-демократичний центр – Народна партія», яка вперше за 47 років не отримала у парламенті жодного мандата.

Угорщина (03.04.2022 р., вибори угорського парламенту – Національної Асамблеї, 199 депутатів). Особливістю виборчої кампанії 2022 р. було проведення об'єднаною опозицією у вересні – жовтні 2021 р. передвиборів («праймериз»). Ініціатором об'єднання опозиційних сил був экс прем'єр-міністр Ф. Дюрчань, який програвши парламентські вибори 2010 р. лідеру партії «Фідес» В. Орбану відтоді не залишав спроб отримати реванш. Ідею Ф. Дюрчаня підтримав мер Будапешту Г. Карачонь, який також вважав, що перемогти В. Орбана можна лише об'єднавши

зусилля різних політичних сил. В результаті була утворена опозиційна коаліція «В єдності за Угорщину» до складу якої увійшли такі політичні партії: «Демократична коаліція», «Рух за кращу Угорщину» («Йоббік»), «Діалог за Угорщину», «Рух Моментум», «LMP – Зелена партія Угорщини», Угорська соціалістична партія [5; 13].

Загальнонаціональні партійні списки вдалося висунути лише шести партіям і виборчим блокам (на попередніх виборах таких було 23). Крім виборчого блоку «Фідес»/ХДНП та об'єднаної опозиції «В єдності за Угорщину», партійні списки зареєстрували для участі у виборах такі партії: «Угорська партія двохвості собаки», «Наша Батьківщина» (партія утворилася внаслідок розколу «Йоббік»), «Партія нормального життя» та партія «Рух рішень».

За результатами парламентських виборів четвертий раз поспіль (з 2010 р.) перемогу здобув блок «Фідес»/ХДНП, здобувши при цьому дві третини депутатських місць. Результати виборів подано в таблиці 2.

Таблиця 2

Результати виборів до Національної Асамблеї Угорщини 3 квітня 2022 року

Партія / виборчий блок	Одномандатні округи, к-ть мандатів	Загально-державний округ, к-ть голосів (%), к-ть мандатів	Загальна к-ть мандатів	Відсоток мандатів, %
Виборчий блок «ФІДЕС» / ХДНП	88	(53,1 %) 47	135	67,8 %
Об'єднана опозиція «В єдності за Угорщину»	18	(35,0 %) 39	57	28,6 %
Партія «Наша Батьківщина»	0	(6,1 %) 6	6	3,0 %
Список німецької національної меншини	0	1	1	0,6 %
Всього	106	93	199	100

Джерело: побудовано авторами на основі [16]

Таким чином, ідеологічний профіль угорського парламенту виглядає наступним чином: ліволіберальна об'єднана коаліція «В єдності за Угорщину» – правоцентристська коаліція «Фідес/ХДНП» – ультраправа партія «Наша Батьківщина». Конфігурація партійної системи може бути названа як партійна система з домінуючою партією.

У політико-безпековому вимірі перемога В. Орбана ставить під сумнів ефективність роботи регіональних форматів співпраці у Євросоюзі (йдеться про Вишеградську четвірку та Бухарестську дев'ятку). Неможливість офіційного Будапешта відмовитися від подальшої співпраці з Росією як наслідок матиме довгострокове обмеження політичного діалогу з Україною та ускладнення відносин з іншими демократичними країнами на Європейському континенті.

Словенія (24.04.2022 р., вибори словенського парламенту – Державних зборів Словенії, 90 депутатів). У виборах до парламенту прийняли участь 21 політична партія і виборча коаліція. Виборчий бар'єр подолали чотири партії і одна виборча коаліція: «Рух свободи», Словенська демократична партія, коаліція «Нова Словенія – Християнські демократи», партія «Соціал-демократи» та «Ліві». Результати виборів подано в Таблиці 3.

Головне протистояння на виборах відбулося між урядовою правоцентристською Словенською демократичною партією (Я. Янші) та новоствореною за рік до виборів лівоцентристською партією «Рух свободи» (Р. Голомб). Перемогу на виборах здобула партія «Рух свободи» з результатом 34,5 % голосів виборців (41 мандат з 90). Такого результату у Словенії ще не досягала жодна партія [15; 16].

Радикальне/протестне голосування є характерною особливістю парламентських виборчих кампаній у Словенії. Таким чином словенське суспільство виражало недовіру чинному уряду з надією на те, що нові політичні сили будуть ефективніше вирішувати нагальні соціальні про-

блеми. Так було у 2011 р., коли перемогу на виборах здобув З. Янкович (партія «Позитивна Словенія»), у 2014 р. – М. Церар («Партія М. Церара»), у 2018 р. – М. Шарец (партія «Список М. Шареца»). Однією з головних причин популярності нових політичних сил є недовіра до старих еліт і високий запит суспільства на їх оновлення.

Урядова коаліція за результатами виборів була утворена трьома партіями: «Рух свободи» (10 міністрів), «Соціал-демократи» (4 міністра), «Ліві» (3 міністра). Конфігурацію партійної системи Словенії за результатами виборів можна назвати багатопартійною двоблоковою: лівий центр («Рух свободи», «Соціал-демократи», «Ліві») – правий центр (Словенська демократична партія, «Нова Словенія», «Християнські демократи»).

Франція (12, 19 червня 2022 р., перший і другий тур виборів до нижньої палати французького парламенту – Національної Асамблеї, 577 депутатів). Вибори до Національної Асамблеї Франції у 2022 р. завершили електоральний цикл розпочатий президентськими виборами, на яких перемогу здобув Е. Макрон. Зазначимо, що особливістю парламентських виборів у Франції є те, що їм передують вибори президента, і відповідно вони відбуваються під впливом президентської кампанії. Ж.-Л. Меланшон у 2022 р. назвав парламентську виборчу кампанію «третім туром» президентських виборів.

Оскільки президентські вибори мають суттєвий вплив на розстановку сил на виборах парламентських, то ми коротко проаналізуємо їх результати. У президентських виборах брали участь 12 кандидатів. Президентські вибори у Франції відбулися 10 і 14 квітня 2022 р. Головними претендентами на вихід до другого туру президентської кампанії були Е. Макрон (чинний президент Франції, лідер партії «Відродження»), Ж.-М. Ле Пен (лідер партії «Національне об'єднання» та Ж.-Л. Меланшон (лідер партії «Нескорена Франція») [8].

На правому фланзі з'явився новий ультраправий конкурент Ж.-М. Ле Пен – Е. Земмур, який

Таблиця 3

Результати виборів до Державних зборів Словенії 24 квітня 2022 року

Партія (рік утворення)	% голосів	К-ть місць	Ідеологія
«Рух свободи»	34,5	41(нова партія)	соціальний лібералізм, зелена політика
Словенська демократична партія	23,5	27 (+2)	націоналізм, консерватизм, популізм
Коаліція «Нова Словенія – Християнські демократи»	6,8	8 (+1)	консерватизм, християнська демократія
«Соціал-демократи»	6,6	7 (-3)	соціал-демократія
«Ліві»	4,4	5 (-4)	демократичний соціалізм, екологізм

Джерело: побудовано авторами на основі [16]

заснував партію «Реконкіста». Він виступив з тими програмними положеннями, від яких нинішній день відійшла партія «Національне об'єднання»: жорстка міграційна риторика, збереження діалогу з Росією та інше). Як покажуть результати і президентських і парламентських виборів такі месиджі вже мало цікавлять французького виборця.

На лівому фланзі з Ж.-Л. Меланшоном («Нескорена Франція») також конкурували декілька кандидатів: Ф. Руссель (Комуністична партія Франції), Я. Жадо (партія «Європа. Екологія. Зелені»). Розпорошеність голосів виборців на лівому фланзі не дала змоги лідеру найбільш рейтингової лівої партії «Нескорена Франція» потрапити до другого туру виборів, оскільки він програв лідеру «Національного об'єднання» Ж.-М. Ле Пен 1, 2 % голосів виборців [8].

І, звичайно, традиційними учасниками виборів були представники Республіканської партії Франції (РПФ, В. Пекрес) та Французької соціалістичної партії (ФСП, А. Ідальго). Інші кандидати не мали суттєвого впливу на результати виборів.

За результатом другого туру виборів перемого здобув Е. Макрон (58,5 %) проти 41,4 % у Ж.-М. Ле Пен. Ці вибори знову показали, що дві партії, які колись домінували у партійній системі Франції, не змогли відновитися після поразки на парламентських виборах 2017 р., а відтак електоральні показники їхніх представників були занадто низькими: В. Пекрас, РПФ (4,7 %), А. Ідальго, СПФ (1,7 %) [8].

Електоральний вибір громадян є результатом тих соціально-політичних процесів, які відбуваються у суспільствах. Французьке суспільство напередодні президентських і парламентських виборів охарактеризовано у роботі соціолога Ж. Фурко «Французький архіпелаг». З цією роботою автор став лауреатом Національного конкурсу політологічних робіт 2019 р. У дослідженні Ж. Фурко констатує кардинальну зміну суспільного укладу Франції в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. «Якщо в 1950–1960 рр. можна було говорити про гомогенну французьку націю, об'єднану спільними цінностями, з приблизно рівним рівнем і образом життя, то на нинішній день вона переродилась на низку замкнутих соціальних груп, які формально проживають на території однієї держави, не відчувачи себе єдиним цілим» [17].

Головними суб'єктами парламентських виборів 2022 р. у Франції були: 1) пропрезидентська коаліція «Разом» (партії Е. Макрона «Відродження», «Територія прогресу», «Демократичний рух» та інші); 2) коаліція лівих сил «Новий народний екологічний і соціальний союз» (NUPES). Врахувавши недоліки роздробленості і поразку на президентських виборах до об'єднання лівих увійшли сили, які у президентській кампанії брали

участь самостійно: партії «Непокірна Франція», Соціалістична партія Франції, «Європа. Екологія. Зелені», Французька комуністична партія). Альянс «NUPES» був утворений через два місяці після президентських виборів; 3) альянс «Республіканців» і партії «Союз демократів і незалежних»; 4) праворадикальна партія «Національне об'єднання»; 5) ультраправа партія Е. Земмура «Реконкіста» [16].

За результатами виборів найбільшу кількість мандатів здобула пропрезидентська коаліція «Разом» – 245 з 577 парламентських місць. В той же час зазначимо, що вперше з 1997 р. діючий президент Франції не має абсолютної більшості в парламенті. Для порівняння, на попередніх парламентських виборах 2017 р. партія Е. Макрона «Вперед, Республіко!» здобула 350 депутатських мандатів [16]. На нашу думку, це результат тих процесів, які відбуваються у французькому суспільстві, і які в першу чергу пов'язані з процесом глобалізації.

«Новий народний екологічний і соціальний союз» здобув 131 депутатське місце, відтак ліві політичні сили повернули втрачену впливовість у парламенті. «Національне об'єднання» здобуло 89 депутатських місць. І це також результат кардинальних змін у французькому соціумі, який буде мати значимий вплив як на політичне життя Франції, так і на конфігурацію партійної системи. У порівнянні з парламентськими виборами 2017 р. кількість мандатів «Національного об'єднання» збільшилась в 11 разів (89 проти 8). Тим більше, слід врахувати перехід праворадикалів на правоцентристські консервативні позиції (такий крен до центру праворадикалів спостерігається і низці інших країн Європейського Союзу, наприклад у Швеції). Четвертий результат мають «Республіканці» – 61 депутатський мандат. Повне фіаско за результатами виборів чекало на партію «Реконкіста», яка свою програму вибудувала на колись базових месиджах «Національного об'єднання». Крім того у парламенті буде 22 депутати від різних лівих сил, 10 – від різних правих сил, 10 – депутатів-регіоналів [16].

Отже, за результатами виборів конфігурація партійної системи Франції має такий вигляд: ліві («Новий народний екологічний і соціальний союз») – центр (коаліція «Разом») – праві («Національне об'єднання»). Таким чином, партійна система Франції з двопартійної поступово перетворюється на трьохпартійну.

Швеція (11.09.2022 р., вибори шведського парламенту – Рікстагу, 349 депутатів). Швеція – це країна з багатопартійною системою, яку можна назвати системою поміркованого плюралізму. Оскільки у законодавстві Швеції не встановлено чітких вимог до реєстрації політичних партій, то їх зареєстровано понад 760 партій. Причому біль-

шість з них є регіональними, або партіями «одного питання».

Упродовж XX – на поч. XXI ст. у політичній системі Швеції домінувала Соціал-демократична робітничка партія Швеції, яка традиційно конкурувала з правою опозицією, котра уособлювалася Поміркованою коаліційною партією («модератори»). І лише 13 років (1976–1982, 1991–1994, 2006–2010) вона перебувала в опозиції.

Кардинальним чином ситуація змінилася за останні десятиліття, і пов'язується це з прогресуючим впливом праворадикальної партії «Шведські демократи»: на парламентських виборах у 2006 р. вона отримала 2,9 % голосів виборців, у 2010 р. – 5,7 %, у 2018 р. – 17,5 %. Партія була утворена у 1988 р. внаслідок злиття низки маргінальних ультраправих нацистських та екстремістських груп [6].

До 2010 р. усі шведські партії підтримували політику «санітарного кордону» щодо «Шведських демократів». І лише після їхньої перемоги на парламентських виборах 2010 р. вона вийшла із зони «руконепотискання». Санітарний кордон між поміркованими правими силами та праворадикальними популістами було порушено 20 січня 2020 р., коли лідер Поміркованої партії У. Крістерссон заявив, що готовий співпрацювати зі «Шведськими демократами» завдяки позитивним змінам у їхньому середовищі. А вже у листопаді 2021 р. праві партії представили спільний бюджет зі «Шведськими демократами», який ухвалив Ріксдаг, оскільки соціал-демократичний уряд меншості не зміг ухвалити власний законопроект [3; 11].

Не підлягає сумніву те, що тривале перебування Соціал-демократичної робітничої партії Швеції при владі до певної міри деформувало формат партійної системи у бік домінування лівоцен-

тристських сил. В той же час можна констатувати, що нині серед шведських партій немає класичного розподілу на лівих і правих. Він є умовним, оскільки усі парламентські партії підтримують концепцію «держави загального добробуту/шведську модель суспільного устрою», оскільки шведська громадська думка активно виступає на користь цієї ідеї.

Заслугує на увагу шведський досвід залучення молоді до виборчого процесу. Для школярів проходить експеримент Skolval (шкільні вибори). Він полягає в тому, що школа може подати повідомлення про намір брати участь у виборах, і тоді школярі, починаючи з сьомого класу, можуть голосувати за допомогою тих самих бюлетенів, що й дорослі. У 2022 р. за результатами голосування школярів першою виявилася Поміркована коаліційна партія (27,09 % у школярів проти 19,10 % та «третього місця» у дорослих). У 2022 р. в експерименті взяли участь 1442 школи, в яких проголосували майже 386 тисяч учнів. Аналогічним чином проводяться вибори до Європарламенту, щоправда, у них бере участь на порядок менше шкіл [2; 11].

Зазначимо, що відповідно до змін у партійній системі відбулися зміни і у основних напрямках електоральної конкуренції. Якщо у минулому (сер. XX – поч. XXI ст.) головними темами передвиборчих дискусій були економіка і особливості функціонування шведської моделі соціальної держави, то, починаючи з 2010 р. такими темами стали: міграція, членство в Європейському Союзі, національна ідентичність, законність і порядок. А на виборах 2022 р. додалася ще проблематика вступу Швеції до НАТО та допомога Україні у російсько-українській війні. Результати виборів подано в таблиці 4.

Таблиця 4

Результати виборів 11 вересня 2022 року до шведського Ріксдагу

Назва партії (рік заснування)	% голосів виборців	К-ть деп. місць	Ідеологія
Соціал-демократична робітничка партія Швеція (1889)	30,35	107 (+7)	соціал-демократія, лівоцентризм
Шведські демократи (1988)	20,52	73 (+11)	націоналізм, євроскептицизм, консерватизм
Поміркована коаліційна партія (1904)	19,1	68 (-2)	ліберальний консерватизм
Ліва партія (1917)	6,74	24 (-4)	соціалізм, екосоціалізм
Партія центру (1913)	6,72	24 (-7)	центризм, соціальний лібералізм
Християнські демократи (1964)	5,34	19 (-3)	консерватизм, християнська демократія
Партія зелених (1981)	5,09	18 (+2)	зелена політика
Ліберали (1934)	4,62	16 (-4)	правоцентризм, лібералізм

Джерело: побудовано авторами на основі [16]

Отже, за результатами виборів перемогу здобули праві сили, незважаючи на те, що соціал-демократи, які перебували при владі, набрали більше голосів ніж на попередніх виборах, покращивши таким чином свій результат. Праві сили, до складу яких входять правопопулістська партія «Шведські демократи», Поміркована коаліційна партія, партія «Християнські демократи», партія «Ліберали» разом здобули 49,5 % голосів і 176 депутатських місць. Ліві сили, які представлені Соціал-демократичною партією, Лівією партією, Партією зелених та Центристською партією, здобули 48,8 % голосів (приблизно на 600 000 менше, ніж їхні опоненти) і 173 місця. Явка виборців, яка завжди була високою (80,6 %), але в той же час нижчою на 6,5 %, ніж на виборах 2018 р. [16].

Урядова коаліція була утворена чотирма правими партіями: Поміркованою коаліційною партією, партією «Шведські демократи», партією «Християнські демократи» та партією «Ліберали», а прем'єр міністром став лідер «модераторів» У. Крістерссон. До урядових посад не були залучені представники партії «Шведські демократи» (ультраправі), котрі отримали неміністерські посади. Такою була принципова вимога партії «Ліберали», які вважають «Шведських демократів» своїми політичними ворогами, а останні «Лібералів» непотрібною партією [6; 11].

Італія (25.09.2022 р., вибори нижньої палати італійського парламенту – Палати депутатів, 577 депутатів). Партійна система Італії тривалий час демонструвала циклічну закономірність домінування і чергування при владі «лівих» і «правих» сил. «Руйнація двопартійності почалася з 80-х рр. ХХ ст., а вже напередодні парламентських виборів 1994 р. у них з'являються серйозні конкуренти – правопопулістські партії «Вперед, Італія» (С. Берлусконі) і «Ліга Півночі» (М. Сальвіні). Відтак в кінці 90-х партійна система Італії стає біполярною, а починаючи з середини першого десятиліття 2000-х рр. виникає третій полюс в політичному / партійному житті Італії – «Рух п'яти зірок» [12].

Головними конкурентами на парламентських виборах 2022 р. були такі політичні сили: 1) коаліція правих партій («Брати Італії», «Ліга», «Вперед, Італіє!»); 2) коаліція на чолі з Демократичною партією; 3) партія «Рух п'яти зірок»; 4) дві нові політичні сили, які брали участь у виборах вперше (партія «Альянс зелених і лівих» та виборча коаліція двох партій «Дія – Viva Італія»).

За результатами парламентських виборів 25 вересня 2022 р. перемогу здобула коаліція правих партій. Популістська партія «Брати Італії» на чолі з Дж. Мелоні, яка на виборах 2018 р. набрала 4,26 % голосів, отримала у 2022 р. більше чверті голосів (25,99 %) виборців. «Партія виникла з «Італійського соціального руху», який після Другої світової війни створили прихильники Б. Муссо-

ліні, а її прапор символізує вогонь на могилі дуче» [1; 10]. Сама ж Дж. Мелоні стверджує, що «Брати Італії» – це мейнстримна консервативна партія, просуваюючи гасло «Бог, батьківщина і сім'я» [1]. Правопопулістські партії «Ліга» та «Вперед, Італіє!» у порівнянні з попередніми виборами отримали удвічі менше голосів виборців. Урядова коаліція сформована партіями «Брати Італії», «Ліга» та «Вперед, Італіє!», здобула 43,79 % голосів виборців і отримала абсолютну більшість у Палаті депутатів і Сенаті [16].

Коаліція лівих сил на чолі з Демократичною партією (лідер Е. Летта), до якої також увійшли низка малих ліберальних партій («Європа +», «Альянс зелених і лівих» та інші), зазнав важкої поразки, набравши 26,13 % голосів виборців (Демократична партія набрала 19,07 % голосів).

Популістська партія «Рух п'яти зірок» на чолі з Дж. Конте здобула 15,43 % голосів виборців, втративши у порівнянні з попередніми виборами половину своїх виборців. Розкол у партії відбувся напередодні парламентських виборів по питанню військової підтримки України у російсько-українській війні. Дж. Конте виступав проти такої підтримки. На знак протесту партію залишила група депутатів на чолі з Л. ді Майо. Результати подані в таблиці 5.

Латвія (01.10.2022 р., вибори латвійського парламенту – Сейму, 100 депутатів). За результатами виборів до латвійського парламенту відбулися суттєві зрушення в електоральних уподобаннях громадян у порівнянні з виборами 2018 р. Результати виборів подано в таблиці 6.

Депутатські мандати за результатами волевиявлення отримало 7 партій та виборчих блоків. З них чотири партії і блоки депутатські мандати здобули вперше: партії «Прогресивні», «За стабільність», «Латвія на першому місці» та виборчий блок «Об'єднаний список». До складу «Об'єданого списку» входять «Зелена партія», партія «Об'єднання регіонів» та «Ліепайська партія». З попереднього Сейму у новому будуть представлені: партії «Нова єдність», «Національне об'єднання «Все для Латвії» – «Вітчизні і свободі / ДННЛ» («Національне об'єднання»), виборча коаліція «Союз зелених та селян» [9; 14].

Слід зазначити, що на виборчий процес в Латвії значимий вплив мала війна Росії проти України. В результаті дві проросійські партії не змогли подолати виборчий бар'єр (Соціал-демократична партія «Злагода», «Російський союз Латвії»). На попередніх виборах «Злагода» мала найвищий електоральний результат 19,8 %. Як наслідок відбулося розпорошення голосів російського електорату та подолання виборчого бар'єру проросійською партією «За стабільність!».

Не отримали депутатських мандатів у силу об'єктивних причин «Нова консервативна партія»

Таблиця 5

Результати виборів до італійської Палати депутатів 25 вересня 2022 року

Назва партії (рік заснування)	Результати виборів у БВО*, %	Усього деп. місць з результатами в ОВО**	Ідеологія
Брати Італії (2012)	25,99 (69 депутат.)	119	націоналізм, соціальний консерватизм, євроскептицизм
Демократична партія (2007)	19,07 (57)	69	соціал-демократія, соціал-лібералізм, європеїзм
Ліга (1991)	8,77 (23)	66	соціальний консерватизм, популізм, євроскептицизм
Рух п'яти зірок (2009)	15,43 (41)	52	популізм, пряма демократія, євроскептицизм
Вперед, Італіє! (2009)	8,11 (22)	45	правоцентризм, ліберальний консерватизм, християнська демократія
Дія – Viva Італія (2022)	7,79 (21)	21	популізм, центризм, соціальний лібералізм
Альянс зелених і лівих (2022)	3,63 (11)	12	зелена політика, лівоцентризм

*БВО – багатомандатний виборчий округ, **ОВО – одномандатний виборчий округ

Джерело: побудовано авторами на основі [16]

Таблиця 6

Результати виборів до Сейму Латвії 1 жовтня 2022 року

Партія / виборча коаліція (дата створення)	% голосів	К-ть деп. місць	Ідеологія
Партія «Нова єдність» (2010)	18,97	26	ліберальний консерватизм, правоцентризм
Коаліція «Союз зелених та селян» (2002)	12,44	16	консерватизм, екологізм
Виборчий блок «Об'єднаний список» (2022)	11,01	15	регіоналізм, зелена політика, соціальний консерватизм
Партія «Національне об'єднання «Все для Латвії» – «Вітчизні і свободі / ДННЛ» (2010)	9,29	13	націонал-консерватизм
Партія «За стабільність!» (2021)	6,80	11	євроскептицизм, популізм, центризм
Партія «Латвія на першому місці» (2021)	6,24	9	соціальний консерватизм, популізм
Партія «Прогресивні» (2017)	6,16	10	соціал-демократія

Джерело: побудовано авторами на основі [16]

та об'єднання партій «Розвиток/Так», які входили до урядової коаліції у попередньому сеймі. Явка виборців становила 59, 26 %, що на 4,6 % більше ніж на попередніх виборах.

Таким чином до головних результатів виборів віднесемо: 1) розпорошення проросійського електорату та виборче фіаско двох російських партій («Злагода», «Російський союз Латвії»); 2) утворення проєвропейської урядової коаліції у складі партій «Нова єдність», «Національне об'єднання» та виборчого блоку «Об'єднаний список»; 3) руйнування етноцентричної моделі

голосування; 4) злет нових популістських партій «Латвія на першому місці» та «За стабільність!».

Болгарія (02.10.2022 р., позачергові вибори болгарського парламенту – Народних зборів, 240 депутатів). 2 жовтня 2022 р. відбулися уже четверті за півтора року позачергові парламентські вибори. На попередніх позачергових виборах, які пройшли 14.11.2021 р. перемогу здобув виборчий блок «Продовжуємо зміни». «Виборчий блок «Продовжуємо зміни» (К. Петков, А. Василів) формально був утворений трьома маловпливовими партіями «Вольт Болгарія», «Європейський

середній клас», «Політичний рух соціал-демократів». Лідерами цього блоку стали випускники Гарвардського університету К. Петков [12].

Але уряд К. Петкова проіснував недовго, і змушений був піти у відставку в результаті вотуму недовіри, ініційованого лідером партії «Громадяни за європейський розвиток Болгарії» (ГЕРБ) Б. Борисовим і підтриманого партією С. Трифонова «Є такий народ», яка входила в урядову коаліцію.

В даному випадку ми спостерігаємо деструктивну поведінку нової персоналізованої популістської партії «Є такий народ». Така поведінка вказує на одну із тенденцій розвитку партійних систем «молодих» демократій: «анти-політики (актори, музиканти і т. д.) вмюють завойовувати серця і розум виборців, але вони, як правило, не здатні ефективно виконувати складні управлінські функції» [12].

Відтак результат такої діяльності вказаних партій, як правило, повне політичне фіаско: 04.04.2021 р. – нова партія С. Трифонова здобуває 17,6 % голосів виборців (51 депутатське місце), а сам результат виборів називають «електоральною революцією»; 11.07.2021 р. – партія С. Трифонова здобуває 24 % голосів виборців (65 депутатських місць), але її лідер відмовляється співпрацювати з іншими політичними силами; 14.11.2021 р. – партія С. Трифонова втрачає рейтинг і отримує 9,5 % голосів (25 депутатських місць); 02.10.2022 р. – вона не змогла подолати виборчий бар'єр (політичне фіаско).

У парламентських виборах 02 жовтня 2022 р. взяли участь 24 партії і 6 виборчих коаліцій. Виборчий бар'єр пододало 7 політичних сил, а явка виборців була найнижчою за всю постсоціалістичну історію Болгарії – 39,4 %. Результати виборів подано в Таблиці 7.

Отже, за результатами виборів конфігурація партійної системи не змінилася і вона залишилася багатопартійною системою поляризованого плюралізму. Практично не змінився і акторний склад партійної системи, а зміни торкнулися лише частки депутатських місць, які здобули політичні сили.

До парламенту пройшла нова націоналістична політична партія «Болгарський розквіт», а натомість низка інших націоналістичних партій не змогли подолати виборчий бар'єр («Атака», «Національний фронт порятунку Болгарії» та інші).

На жаль урядова коаліція за результатами виборів так і не була створена, а відтак у Болгарії відбудуться ще одні дострокові вибори, що є свідченням глибокої кризи болгарського парламентаризму і партійного будівництва та небажання домовлятися політичним лідерам у стінах Народних зборів.

Данія (01.11.2022 р., позачергові вибори данського парламенту – Фолькетингу, 179 депутатів). Парламент Данії обирається на основі пропорційної виборчої системи з 2 % виборчим бар'єром. Партійна система Данії двоблокова, яку утворюють «червоний» блок, основою якого є Соціал-демократична партія Данії та «синій» блок, який асоціюється з консервативною партією «Венстре».

Головна лінія конкуренції на виборах пролягала між «червоним» і «синім» блоками. За результатами виборів перемогу здобула Соціал-демократична партія Данії з результатом 27,5 % голосів виборців (50 депутатських місць), а явка виборців становила 84,1 %. Результати виборів подано в Таблиці 8.

Отже, вибори в Данії, як і в інших країнах Північної Європи, вказують на стабільність партійних систем. За результатами виборів партійна система Данії залишається багатопартійною двоблоковою. Головними конкуруючими партіями

Таблиця 7

Результати виборів до Народних зборів Болгарії 2 жовтня 2022 року

Партія/виборча коаліція (рік створення)	% голосів	К-ть місць	Ідеологія
Виборчий блок «ГЕРБ – Союз демократичних сил»	25,3	67 (+8)	консерватизм, популізм
Виборча коаліція «Продовжуємо зміни»	20,2	53 (- 14)	соціальний лібералізм
Партія «Рух за права і свободи» (1990)	13,7	36 (+2)	соціальний лібералізм, захист інтересів турецької національної меншини
Партія «Відродження»	10,1	27 (+14)	національний консерватизм, русофільство
Болгарська соціалістична партія (1990)	9,3	25 (+1)	соціал-демократія, лівий популізм
Виборчий блок «Демократична Болгарія» (2018)	7,4	20 (+4)	лібералізм
Партія «Болгарський розквіт»	4,6	12 (нова)	націоналізм

Джерело: побудовано авторами на основі [16]

Таблиця 8

Результати виборів Фолькетингу в Данії 1 листопада 2022 року

Назва партії (дата створення)	Результат, %	К-ть депутат. місьць	Ідеологія
Соціал-демократична партія Данії (1871)	27,5	50 (+2)	соціал-демократія
Венстре (Ліберальна партія Данії) (1870)	13,3	23 (-23)	консервативний лібералізм, аграризм
Помірковані (2022)	9,3	16 (нова)	лібералізм, центризм
Соціалістична народна партія (1959)	8,3	15 (+1)	зелена політика, демократичний соціалізм
Данські демократи (2022)	8,1	14 (нова)	націонал-лібералізм, правий популізм
Ліберальний альянс (2007)	7,9	14 (+10)	лібералізм, лібертаріанство
Консервативна народна партія (1915)	5,5	10 (-2)	ліберальний консерватизм, енвайроменталізм
Красно-зелена коаліція (1989)	5,2	9 (-4)	соціалізм, євроскептицизм
Радикальна Венстре (1905)	3,8	7 (-9)	соціальний лібералізм, проєвропеїзм
Нові праві (2015)	3,7	6 (+2)	національний консерватизм, євроскептицизм, антиісламізм
Альтернатива (2013)	3,3	6 (+1)	зелена політика, проєвропеїзм
Данська народна партія (1995)	2,6	5 (-11)	націонал-консерватизм, правий популізм, данський націоналізм

Джерело: побудовано авторами на основі [16]

е Соціал-демократична партія Данії і партія «Венстре» (ліберальний консерватизм). В той же час слід констатувати зміну акторного складу партійної системи та окремих електоральних результатів політичних партій: а) на дві політичні партії збільшився формат партійної системи; б) до парламенту пройшли дві нові політичні партії з досить високим результатом: «Помірковані» – 9,3 % (16 мандатів) і «Данські демократи» – 8,1 % (14 мандатів); в) праворадикальна Данська народна партія змогла здобути лише 5 депутатських мандатів. У 2015 р. вона була другою за рейтингом політичною силою з результатом 21,1 % (37 депутатських мандатів), у 2019 р. – 8,7 % (16 депутатських мандатів) [16]. Різке падіння популярності цієї у 2022 р. пов'язане з вичерпанням антиімміграційного дискурсу і перехоплення ініціативи мейнстримними партіями та новими партіями ультраправого спрямування; г) більшість в парламенті здобув «червоний блок» – 90 депутатських мандатів, натомість «синій» блок отримав – 73 депутатські мандати і центристська партія «Помірковані» з 16 депутатськими мандатами залишилася позаблоковою, скоріш за все з метою більшої її пізнаваності на майбутніх виборах.

Висновки. Охарактеризувавши парламентські вибори 2022 р. в країнах Європейського Союзу, можна зробити такі висновки.

По-перше, збільшення фрагментації партійних систем, що є результатом появи нових соціально-політичних розмежувань. Нові соціальні конфлікти не мають постійного і комплексного характеру, вони більш локалізовані і фрагментовані,

а розмежування по інтересам часто носить тимчасовий, ситуаційний характер, створюючи в основному короткочасні, не стабільні об'єднання. Відповідно до цього починає фрагментуватися політика, яка носить нині здебільшого «конкретний», «монопроблемний» характер, і не орієнтована на довгострокові проєкти. Наприклад, Швеція, Італія, Латвія, Болгарія.

По-друге, поступова втрата «мейнстримними» партіями домінуючого статусу у партійних системах, що безпосередньо пов'язано з кризою останніх, яка обумовлена зростаючим відчуженням між політичним класом і виборцями (пов'язане з процесом глобалізації), накопиченням протестного потенціалу (євроскептики, націоналісти, антиглобалісти, «зелені» та інші), кризою ліво-правої системи «ідеологічних координат» тощо. Наприклад, Франція, Італія, Словенія.

По-третє, жорстка конкуренція у ході електоральних кампаній «мейнстримних» партій і партій «нової політики». Успіх партій «нової політики» обумовлений низкою чинників, до головних із яких можна віднести такі: а) розчарування громадян в політиках і політичних партіях, зростання недовіри до них; зниження рівня партійної ідентифікації; проблема з рекрутуванням нових і утриманням старих членів партій; б) зменшення впливу політичних партій на функціонування урядів; в) медіатизація, персоналізація та професіоналізація політики; г) деідеологізація політичного життя; д) ціннісна трансформація суспільств, перехід до домінування «постматеріальних» цінностей. Вказаний тип електоральної конкуренції

є характерним практично для усіх країн Європейського Союзу.

По-четверте, зростання рейтингу праворадикальних партій, їх демаргіналізація і подолання ними бар'єру «руконепотискання». Одна із головних причин виникнення правих популістських політичних партій у Європейському Союзі – виникнення нового соціально-політичного поділу між глобалізованою постмодерністською елітою і простими громадянами національних держав (конфлікт «глобалізовані еліти – антиглобалістично налаштовані маси»). Наприклад, «Chega» («Досить!») (Португалія); партії «Йоббік», «Наша Батьківщина» (Угорщина); партія «Національне об'єднання» (Франція); партія «Шведські демократи» (Швеція); партії «Брати Італії», «Ліга», «Рух п'яти зірок», «Вперед, Італіє!» (Італія); партії «Латвія на першому місці», «За стабільність!» (Латвія); «Данська народна партія» (Данія) та інші.

По-п'яте, персоніфікація політики, утворення іменних партій, які досить часто мають негативний вплив на функціонування партійної системи і політичний розвиток в цілому. Наприклад, партія «Список Мар'яна Шареца» (Словенія), партія «Є такий народ» С. Тріфонова (Болгарія) та інші.

По-шосте, виникнення мережевих/кіберпартій, які в своїй діяльності опираються на використання сучасних цифрових технологій. Для них характерні такі риси: відсутність формального членства та організаційної структури, мінімізація чисельності і партійного апарату, безпосередня взаємодія з виборцями («Йоббік» в Угорщині, «Рух п'яти зірок» в Італії, «Партія свободи» в Нідерландах та інші). Принципи організаційної роботи мережевих партій останнім часом активно запозичуються й іншими політичними силами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондарева Х. Ультраправа, що підтримує Україну: що відомо про ключову кандидатку в прем'єри Італії. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/09/14/7146768/> (дата звернення 27.01.2023).
2. Вибори в Швеції: 10 особливостей. <https://ru.sweden.se/lyudi-i-obschestvo/demokratiya/vybory-v-shvecii-10-osobennostej> (дата звернення 25.02.2023).
3. Воронко О. Монобільшість соціалістів та ривок ультраправих – як минули позачергові вибори в Португалії/ URL: <https://izbirkom.org.ua/publications/vybory-2020/2022/monobilshist-socialistiv-ta-rivok-ultrapraviv-yak-minuli-pozachergovi-vibori-v-portugaliyi/> (14.01.2023).
4. Горбик Р. Ультраправий прорив: чи зменшить коаліція з радикалами підтримку України Швецією URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/09/16/7146876/> (дата звернення 17.02.2023).
5. Давимука О. Парламентські вибори в Угорщині: переобрання Орбана і наслідки для України та Європи. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/vibori_ugorschina.pdf (дата звернення 12.02.2023).
6. Захарова О. Вибори у Швеції. Хто такі Шведські демократи та чому їхня перемога налякала лібералів. URL: <https://thepage.ua/ua/politics/peremoga-pravih-u-shveciyi-hto-taki-shvedski-demokrati> (дата звернення 17.01.2023).
7. Копинець Ю. Вплив сучасних тенденцій розвитку країн Європейського Союзу на еволюцію і функціонування партійної системи України: дис.... к. політ. наук 23.00.02 / Ужгородський національний університет. 2021. 269 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/dis_kopynets.pdf (дата звернення 17.01.2023).
8. Кравченко В. Результати президентських виборів у Франції (24 квітня 2022 р.). Другий термін Е. Макрона. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/franciya_vibori.pdf (дата звернення 12.02.2023).
9. Кудрін О. Новий Сейм Латвії: проєвропейська коаліція та проросійський провал. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3585675-novij-sejm-latvii-proevropejska-koalicia-ta-prorosijskij-proval.html> (дата звернення 26.02.2023).
10. Майбутня прем'єрка Італії: Путін – загроза, анексія не має значення. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/09/30/7147846/> (дата звернення 01.02.2023).
11. Моренчук Анатолій, Моренчук Андрій. Особливості політичної системи Швеції: досвід для України URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/15769/1/18.pdf> (дата звернення 25.02.2023).
12. Остапець Ю., Копинець Ю. Парламентські вибори 2021 року в країнах Європейського Союзу: характеристика загальних тенденцій та національних особливостей електорального вибору. *Регіональні студії*. 2022. № 30. С. 82–90.
13. Остапець Ю., Радько А. Вплив парламентських виборів в Угорщині 2022 року на акторний склад та конфігурацію партійної системи. *Регіональні студії*. 2023. № 32. С. 81–86.
14. Панченко Ю. Програш росіян та нова коаліція: чим завершилися вибори у Латвії. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/10/3/7147973/> (дата звернення 27.01.2023).
15. Панченко Ю., Іщенко Н. Скандальний друг України: чи збереже Словенія проукраїнську політику. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/04/26/7138440/> (дата звернення 14.02.2023).
16. The European Elections Monitor. URL: <https://www.robert-schuman.eu/en/the-european-elections-monitor/2022/> (дата звернення 05.03.2023).
17. Fourquet, J. L'archipel français. Naissance d'une nation multiple et divisée. Paris: Seuil, 2019. 348 p.